

УДК 343.3

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i4\(29\).411](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i4(29).411)

А. С. Попій

orcid.org/0000-0002-5899-5421

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ, ЗАСУДЖЕНОЇ ЗА СУКУПНІСТЮ ЗЛОЧИНІВ

У сучасній науці факт необхідності дослідження і систематизації знань про особу, яка вчинила певний вид злочину або певні злочини (як сукупність актів злочинної поведінки), є беззаперечним. Найважливішу роль у складній взаємодії багатьох обставин, що викликають і зумовлюють злочин, відіграють дані про особу злочинця, в якій відображаються усі ознаки й особливості кримінально-каранного діяння.

Значення характеристики особи, винної вчиненні злочину, також важко переоцінити. Воно має як загальнонаукове, теоретичне, так і прикладне значення. Щодо цього окремі автори зазначають, що характеристика особи злочинця дозволяє правильно визначити характер і ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння, встановити причини конкретного злочину та злочинності загалом, розробити науково обґрунтований прогноз і здійснити програмування запобіжних заходів [7, с. 227].

Але з огляду на предмет нашого наукового дослідження аналіз даних про особу, винну у вчиненні злочину, набуває особливого значення при обранні їй міри кримінального покарання, оскільки у положеннях ст. 65 КК України чітко зазначається, що особа винного береться до уваги при призначенні покарання. На нашу думку, дослідження ознак особи винного у вчиненні певної групи правопорушень дозволить простежити певні тенденції та виявити типовий портрет особи злочинця.

Це, беззаперечно, стосується і портрету особи злочинця, що був засуджений за сукупністю злочинів. Для окреслення типового кримінологічного портрету такої особи ми провели емпіричне дослідження, що дозволило нам провести аналіз і зробити певні висновки.

Загалом дослідженню проблематики призначення покарання у сучасній правовій літературі присвячена значна кількість наукових досліджень. Серед вчених, які опікувалися вказаними питаннями, можна виділити І.Г. Богатирьова, В.С. Ворону, Т.А. Денисову, Д.М. Молчанова, Ю.А. Пономаренка, С.Г. Співака, В.М. Трубникова, В.І. Тютюгіна, Ю.Р. Хісматуліну, О.І. Шинальського, Ю.В. Шинкарьова та ін.

Але, незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених науковому аналізу порядку призначення покарання, в т. ч. і за сукупністю

злочинів, питання кримінологічного дослідження осіб, які засуджувалися, залишилося не вирішеним.

Перш ніж визначати кримінологічний портрет особи, засудженої за сукупністю злочинів, необхідно визначитися із обсягом і змістом досліджуваної категорії.

У науці виділяється декілька підходів, щодо визначення поняття особи злочинця та її ознак. У вітчизняній кримінології поняття особи злочинця тлумачать неоднозначно [1, с. 84].

Деякі вчені пропонують розуміти особу злочинця як сукупність соціальних і соціально-значимих властивостей, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують особу, котра порушує закон про кримінальну відповідальність, у поєднанні з іншими (неособистісними) умовами й обставинами, які впливають на антисоціальну поведінку [6, с. 3–5].

Вивчення особи злочинця нерозривно пов'язане з виявленням її особистісних якостей і властивостей, поєднаних у групи, сукупність яких іменується структурою особи злочинця [3, с. 62–69]. Наприклад, окремі вчені структуру особи злочинця пропонують визначати за певними групами ознак: 1) соціально-рольові (найближче оточення, побутові, родинні, трудові та загально-цивільні відносини); 2) соціально-демографічні (стать, вік, освіта, соціальний стан, професія і вид занять, сімейний стан, місце проживання, матеріальне забезпечення та житлово-побутові умови); 3) морально-психологічні (світогляд, настановчі орієнтації, інтелектуальні ознаки, рольові особливості); 4) кримінально-правові (вид злочину, мотиви злочину, характер і направленість посягань, одиночний чи груповий характер посягань, строк і вид покарання) [5, с. 6]. Існує й інший підхід до визначення характеристик особи злочинця. Так, згідно з ним при здійсненні характеристики особи злочинця необхідно виділяти: 1) соціально-демографічні; 2) кримінально-правові; 3) соціальні-рольові зв'язки; 4) етичні (моральні); 5) психологічні; 6) фізичні (біологічні) характеристики [4, с. 35]. Виділяється і більш спрощений підхід щодо окреслення якостей, що становлять характеристику особи злочинця. Згідно з цією позицією вказані якості можуть бути зведені у три відносно самостійні характеристики: соціально-демографічну, кримінально-правову,

морально-психологічну [7, с. 228]. Інші вчені, характеризуючи структуру особи злочинця, також вдаються до характеристики трьох груп ознак, іменуючи їх (принаймні назву третьої групи) дещо інакше: 1) соціально-демографічні (стать, вік, соціальне становище, рівень освіти, сімейний стан, рід занять тощо); 2) кримінально-правові (зміст і мотивація, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, тривалість та інтенсивність злочинної діяльності, наявність чи відсутність судимості тощо); 3) соціально-психологічні властивості та якості осіб, які вчинили злочин (світогляд, інтереси та життєві настанови) [1, с. 84]. Автор цієї позиції далі визначає, що «слід констатувати, що особа злочинця – це комплекс соціально значущих ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину (особу), винну в порушенні закону про кримінальну відповідальність», даючи таким чином визначення цьому поняттю [1, с. 84].

Емпіричним підґрунтям для проведення нашого дослідження виступили 200 кримінальних справ, за якими було засуджено осіб за сукупністю злочинів протягом 2010–2020 рр. – досліджувані вироки обиралися випадково, без залежності від певної категорії злочинів чи адміністративно-територіальної належності судів, що виносили вироки.

Наш розгляд пропонуємо почати із виявлених соціально-демографічних ознак:

1) Вік особи. Із проаналізованої нами кількості засудження осіб за сукупністю злочинів нами було виявлено такі вікові закономірності щодо осіб, які вчинили ці злочини: від 16 до 24 років – 5 осіб (2,5%); від 25 до 30 років – 38 осіб (19%); від 31 до 40 років – 114 осіб (57%); від 41 до 50 років – 22 особи (11%); від 50 до 65 років – 11 осіб (5,5%); від 65 років жодної особи (0%); щодо 10 осіб (5%), вік у вирокі суду не відтворений (наприклад, інформація про особу була викладена таким чином: «ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, який народився у м. Дніпропетровськ, громадянина України, ІНФОРМАЦІЯ_2, неодруженого, офіційно непрацюючого, проживаючого за місцем реєстрації по вул. Генерала Пушкіна, буд. № 26 «А» АДРЕСА_1 у м. Дніпрі, раніше судимого» [2]). На наш погляд, відсутність у вирокі інформації про вік особи означає, що фактично нехтуються її психофізіологічні особливості, які, безумовно, повинні враховуватися при призначенні покарання. Серед осіб, засуджених за сукупністю злочинів, жодної особи, яка б не досягла 16-річного віку, нами не виявлено.

2) Стать осіб, засуджених за сукупністю злочинів. Нами було виявлено: чоловіки – 194 особи (97%); жінки – 6 осіб (3%).

3) Соціальне становище засуджених за сукупністю злочинів виглядає таким чином: безробітні – 165 осіб (82%); тимчасово безробітні – 12 осіб (6%); працюючі – 9 осіб (4,5%); щодо 14 осіб (7%) інформації у вирокі не виявлено;

4) щодо освітнього рівня осіб засуджених за сукупністю злочинів було виявлено: з неповною середньою освітою – 0 осіб (0%); із середньою освітою – 148 особи (74%); з неповною вищою освітою – 0 осіб (0%); з вищою освітою – 1 особа (0,5%); відомості про освіту відсутні – 51 особа (25,5%).

Щодо статусно-рольових ознак особи, то нами були виявлені певні закономірності:

1) сімейний стан засуджених за сукупністю злочинів виглядав таким чином: одружених / заміжніх – 24 особи (12%); неодружених/ незаміжніх – 165 осіб (82,5%); відомості про сімейний стан відсутні – 11 осіб (5,5%).

2) щодо характеристики осіб, засуджених за сукупністю злочинів, то нами були виявлені такі тенденції: позитивна – 27 осіб (13,5%); негативна – 156 особа (78%); характеристика особи відсутня – 17 особи (8,5%).

Як видно із проведеного аналізу соціально-демографічних і статусно-рольових даних, спостерігається певний формалізм у врахуванні особистісних якостей і характеристик особи, засудженої за сукупністю злочинів. Ми вважаємо, що формалізм при проведенні діяльності зі здійснення правосуддя є неприпустимим, особливо при обранні особі виду і міри покарання. Саме врахування всіх ознак особи дозволяє у максимальному обсязі індивідуалізувати покарання і призначити його саме у тому обсязі, що відповідає суспільній небезпечності діяння й особі винного.

Щодо кримінально-правових ознак особи, засудженої за сукупністю злочинів, то найважливішою з ознак особи, що дозволяє характеризувати її, є наявність у неї факту не знятої чи не погашеної судимості.

При аналізі емпіричного матеріалу було виявлено такі статистичні показники судимості: судимих – 156 осіб (%); несудимих – 44 особи (%). Із кількості 156 раніше засуджених осіб 62 особи мали у власній «кар'єрі» більше 15 фактів попереднього вчинення злочинів.

Щодо інших кримінально-правових ознак досліджуваних осіб, то нами була виявлена цікава тенденція – у всіх 200 проаналізованих нами вироків особам, засуджуваним за сукупністю злочинів, було призначено покарання у виді позбавлення волі на певний строк. У 80% випадків покарання призначалося на строк від 5 до 10 років позбавлення волі.

Щодо форм вини, із якою особи вчиняли злочини, що входили до сукупності, то у всіх 200 випадках злочини вчинялися з умисною формою вини.

Склади злочинів, за якими засуджувалися особи, були достатньо різноманітними. Але чітко простежувалася тенденція того, що більшість випадків (75%) засудження особи за сукупністю було за вчинення злочинів проти власності у різноманітних поєднаннях. Здебільшого спостерігалось

неодноразове вчинення злочинів, передбачених різними частинами ст. 185 КК України «Крадіжка» і ст. 186 КК України «Грабіж». Достатньо часто спостерігалася сукупність злочинів, передбачених розділом XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» – ст. 307, 309, 310 КК України.

Фактично, на ґрунті проведеного дослідження можна побудувати типовий портрет особи, засудженої за сукупністю злочинів. Це – особа чоловічої статі у віці від 31 до 40 років, безробітна, із середньою освітою, неодружена, яка характеризується негативно та має декілька незнятих і непогашених судимостей за вчинення злочинів проти власності.

Зазначимо, що належне вивчення особи злочинця має не тільки загальнотеоретичне значення, а й прикладне. А тому формалізм при проведенні такого дослідження на етапі визначення виду і розміру покарання негативно впливає на процес здійснення правосуддя. Такі дослідження повинні проводитися в майбутньому більш глибоко й осяжно.

Література

1. Ботнаренко І.А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (103). С. 83–94.
2. Вирок Дніпропетровського районного суду. Судове провадження 1-кп/175/238/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76854446>.
3. Дагель П.С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве. Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1970. 132 с.
4. Дрьомін В.М. Кримінологія : навчально-методичний посібник / за заг. ред. В.М. Дрьоміна. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. 144 с.
5. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. Київ : ЮрикомИнтер, 1999. 240 с.
6. Личность преступника / Кудрявцев В.Н., Кондрашков Н.Н., Лейкина Н.С. и др. Москва : Юрид. лит., 1975. 272 с.
7. Щербак А.К. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє бандитизм. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2014. № 6. С. 227–233.

Анотація

Попій А. С. Щодо визначення кримінологічної характеристики особи, засудженої за сукупністю злочинів. – Стаття.

У статті розглядається проблематика визначення поняття особи злочинця. На базі цього визначення виокремлюються якості особи, які повинні досліджуватися при призначенні такій особі кримінального покарання. Встановлено, що окресленню підлягають три групи характеристик або якостей: 1) соціально-демографічні (стать, вік, соціальне становище, рівень освіти, сімейний стан, рід занять); 2) кримінально-правові (зміст і мотивація, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, тривалість та інтенсивність злочинної діяльності, наявність чи відсутність судимості тощо); 3) соціально-психологічні властивості (світо-

гляд, інтереси та життєві установки). Базисом для кримінологічного дослідження стали 200 вироків суду, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень у відкритому доступі. Досліджені вирокі суду виносилися протягом 2010–2020 рр. судами України різних областей. Вибірка здійснювалася із загальним дотриманням вимог щодо репрезентативності. Аналіз практики призначення покарання дозволив сформувати типовий портрет особи, засудженої за сукупністю злочинів. Це особа чоловічої статі у віці від 31 до 40 років, безробітна, із середньою освітою, неодружена, яка характеризується негативно та має декілька незнятих і непогашених судимостей за вчинення злочинів проти власності. Аналіз текстів вироків засвідчив, що в багатьох випадках суд ставився формально до окреслення якостей чи характеристики засуджуваної особи. Вважається що це не відповідає принципу індивідуалізації покарання, який повинен бути реалізованим саме при призначенні покарання, аби його вид і міра відповідали суспільній небезпечності особи та вчиненого злочину. Констатується, що дослідження особи, якій призначається покарання, має не тільки теоретичне, а й практичне значення.

Ключові слова: призначення покарання, сукупність злочинів, особа винного, кримінологічна характеристика.

Summary

Popii A. S. In relation to determination of description of criminology of person, convict after totality of crimes. – Article.

In the article the range of problems of determination of concept is examined face of criminal. On the base of this determination qualities of person, that must be investigated at setting to such face of criminal punishment, are distinguished. It is set that three groups of descriptions or qualities are subject a lineation: 1) socialdemographic (sex, age, social position, level of education, marital status, line of business); 2) criminal-law (table of contents and motivation, individual or group character of criminal activity, duration and intensity of criminal activity, presence or absence of previous conviction and others like that); 3) socialpsychological properties (world view, interests and vital options). 200 sentences of court, that is contained in the Single state register of court decisions in open access, became a base for research of criminology. The investigational sentences of court darted out during 2010–2020 the courts of Ukraine of different areas. A selection came true with the general observance of requirements in relation to representative. Analysis of practice of awarding punishment, allowed to form the typical portrait of person convict after totality of crimes. It is a face of sex of men in age 40 from 31 to, unemployed person, with secondary education, unmarried that is characterized negatively and has a few untaken off and unliquidated convictions for committing crime against property. Thus, the analysis of texts of sentences witnessed. That in many cases a court behaved formally to the lineation of qualities or description of censurable person. It is considered that it does not answer principle of individualization of punishment, that must be realized exactly at awarding punishment with that his kind and measure answered the public unconcern of person and perfect crime. Established, that research of person awarded punishment that from here, not only the theoretical has but also considerable practical value.

Key words: awarding punishment, totality of crimes, face of guilty, description of criminology.